

ВІКТОР БОНДАРЧУК

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2796-6676>

доктор мистецтвознавства, професор,

проректор з навчальної роботи

Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського,

член-кореспондент НАМ України

(Київ, Україна)

art2603@ukr.net

КУЛЬТУРНА Й ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ В ОСМИСЛЕННІ ФЕНОМЕНУ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНИ

Розглянуто проблему культурної та історичної пам'яті в осмисленні ідентичності України. Описано історію, її мистецькі здобутки, їхній естетичний та «когнітивний характер» як дієві інструменти легітимізації процесів і явищ, об'єктивної дійсності. З'ясовано сутність історичної пам'яті, її комплексність, багатогранність і всеосяжність у сферах культури, мистецьких практик, естетичних надбань. Акцентовано нагальну потребу в заповненні прогалів, що утворилися в минулому вітчизняної культури, забезпечивши їх належну інтерпретацію. порушено питання щодо подолання результатів негативного, травматичного досвіду українців як нації, яка протягом тривалого часу зазнавала руйнації суб'єктності, знищення державності, обмежень прав і свобод, зазіхань на незалежність і територіальну цілісність. Досліджено суб'єктність як категорію і властивість, яка сформована об'єктивно, задана наперед і досягається тільки усвідомленою практикою генерування історичного змісту. Зазначено, що в екстремальних умовах війни, тобто загрози повного знищення — фізичного, ментального й духовного, — відбувається формування суб'єктності нації загалом і кожного громадянина зокрема. Наголошено на необхідності перманентного переосмислення феноменів соціокультурного простору з подальшим розкриттям їхньої семантичної сутності. Обґрунтовано тези про те, що: українці, поєднані ідеєю національного усвідомлення, мають сформулювати основу для національного зміцнення й порозуміння; нація кристалізується, насамперед, завдяки свободам демократії. Здійснено оцінку феноменів досвіду, історичної та культурної свідомості й пам'яті. Висвітлено основні принципи формування історичного змісту з можливістю об'єктивного оцінювання дійсності та інтерпретування історичних процесів. Доведено, що історичний зміст — це досвід минулого, закріплений здебільшого в суб'єктності, і тому, через наукове пізнання, його нейтрально-незаангажовані принципи має відбуватися ізоляція суб'єктності з преференцією на об'єктивність та неупередженість.

Ключові слова: досвід, історична пам'ять, культурна пам'ять, державність, ментальність, ідентичність.

Постановка проблеми... Історична пам'ять, зосереджена на минулому, актуалізує сучасне і закладає орієнтири на майбутнє. Дотримуючись принципів осучаснення минулого, що містить акумулятивний досвід поколінь, нам вдається виявити всю комплексність, багатогранність і всеосяжність історії, зокрема її

культурних феноменів, мистецьких практик, естетичних надбань тощо.

Розглядаючи історію як інструмент легітимізації процесів і явищ об'єктивної дійсності, вдається надолужити значні прогалини в минулому вітчизняної культури, освіти, науки, розкрити перспективу часової інтерпретації подій. Кожен часовий період у вітчизняній історії маркований травматичним досвідом, який передбачає відчуження і переважно фальшування історичного змісту, утискаючи таким чином можливості українців до самоусвідомлення й самовираження. Історія українського народу, як окрема й особлива форма взаємодії з часом, містить у своїй спадщині переважно колоніальні концепти, руйнуючи нашу суб'єктність, знищуючи державність, привласнюючи культуру й науку, нав'язуючи освіту, обмежуючи право на свободу, незалежність і територіальну цілісність. Століття війн, спустошень і ментального винищення призвели до історичної та культурної розмитості українців, змушуючи їх постійно виборювати своє право на існування.

Сьогодні всі українці, поєднанні ідеєю національного усвідомлення, мають скласти іспит ментального оновлення і відродження, сформувати основу для національного зміцнення й порозуміння. Варто пам'ятати, що: завдяки свободам демократії кристалізується нація; основна функція історичної свідомості — сформувати ідентичність; досвід нації — це здатність до відновлення. Ми, українці, своєю кров'ю вже вибороли право на повагу, визнання і паритетність в архітектурі світового порядку. Залишилося єдине — пам'ятати минуле, оберігати теперішнє і формувати майбутнє.

Аналіз останніх досліджень і публікацій... Для розкриття поняття історичної свідомості та пам'яті залучено дослідження Йорна Рюзена (2010), Лариси Нагорної (2011), Поліни Вербицької (2018), Марини Прокопець (2020). У вивченні культурної пам'яті застосовано роботи Поліни Вербицької (2018) і Марини Прокопець (2020). З метою осмислення феномена часу використано праці Олександри Самойленко (2023), Василя Кременя й Віктора Ільїна (2005). У розгляді трансформаційних процесів в сучасній українській культурі використано праці Ольги Копієвської (2014), Миколи Бровка (2019), Василя

Левкулича (2018). У дослідженні націєтворчих та культуротворчих чинників використано праці Міри Абдрахманової (2018), Петра Таланчука (2024), Ігоря Юдкіна (2008), Ярослава Грицака (2022). Для розкриття сутності ідентичності застосовано праці Поліни Герчанівської (2022), Петра Кононенка (2005).

Мета статті — розглянути культурну й історичну пам'ять в осмисленні феномена ідентичності України. Відповідно, визначено такі **завдання**:

- розкрити сутність історичної свідомості, історичної та культурної пам'яті;
- описати змістове наповнення феноменів «досвід», «традиція», «школа»;
- розглянути процеси націєтворення і культуротворення в сучасній Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження... В умовах соціальної, економічної, політичної кризи, коли відбувається переосмислення сутності української етнічності, ментальності, державності та їх місця у структурі світового порядку, особливо гостро постає потреба гносеологічного повороту в гуманітарній сфері. Повороту як форми, можливості, потреби звернутись до нових принципів у виявленні сутності процесів і явищ об'єктивної дійсності, навіть ширше — поворотного моменту історичної свідомості. Історична свідомість, яка передбачає символізацію історичних процесів, є результатом зміцнення статусів, символів і феноменів. Війна ж, як травматичний досвід людства, стає дієвою формою кристалізації колективної ідентичності і саме завдяки такому акту відмежування відбувається утвердження, зміцнення феномена ідентичності шляхом збереження, захисту і зміцнення сутнісних ознак етносу, нації, народу, держави.

Сьогодні триває війна, яка, детермінуючи кризу гуманістичних ідей і цінностей, переноситься, насамперед, у сферу свідомості людини, кожного з нас, де відбувається переосмислення пріоритетів, системи цінностей, критеріїв етичного й естетичного світосприйняття, світорозуміння та світоосмислення. Ми констатуємо факт, коли одне й те саме явище, подію, феномен суспільство сприймає по-різному, трактує і надає різного статусу, закріплюючи, відповідно,

у різні понятійні системи. І, зазвичай, усе це не тільки породжує патологію історичних свідчень сьогодення й теперішнього, а й формує викривлене сприйняття минулого, розриваючи послідовний ланцюг генеалогічної єдності поколінь та розмите програмування майбутнього. У таких ситуаціях Георг Вільгельм Фрідріх Гегель убачав насамперед те, що, людина у своїх зацікавленнях і переконаннях здатна понижувати знання до рівня окремої думки, ігноруючи таким чином об'єктивність тверджень і переконань. Як зазначає Й. Рюзен (2010), у цьому випадку йдеться вже про уявлення, а не про знання, про суб'єктивне тлумачення, а не про об'єктивні факти, про метафори й наративні стратегії, а не про поняття й теорії, про довільні репрезентації, а не про осмислені інтерпретації, про орієнтирний потенціал, а не про об'єктивність, про фікцію, а не про досвід, про засоби й ілюзії, а не про змісти.

У результаті обраного підходу, здебільшого порушується етичний аспект історичних знань, вимагаючи перевірки і піддаючи випробуванню когнітивний вимір історичного мислення в контексті використання сучасного наукового інструментарію досліджень. Розуміючи, що історія має «когнітивний статус», що це об'єктивний процес розвитку людства, представлений історичними фактами та персоналіями, завжди постає неоднозначність понять, зокрема виникає таке запитання: чи можливо і чи логічно розглядати історичні епістемі в контексті їх об'єктивності й неупередженості? Й. Рюзен зазначає: «Якщо історія хоче бути об'єктивною, то чи не втрачає вона тоді своєї в культурному аспекті дорогоцінної чесноти корисності для життя» (2010, с. 9).

Говорити про об'єктивність і неупередженість, оцінку політичних та соціокультурних процесів в умовах становлення й ідентифікації національної ідеї та свідомості складно і, навіть більше, не коректно. Враховуючи, що моральна структура вітчизняної культури впродовж тривалого часу зазнавала серйозної деформації, потребуючи свого очищення і зміцнення, суспільство нині зобов'язане сформулювати і запропонувати чіткий інструментарій, який легітимізує процеси і явища з високим ступенем претензійності на релевантність сьогоденних подій.

Для сучасного суспільства важливою залишається проблема культурного осмислення і додання часу, збереження досвіду в його нерозривній часовій єдності зі збереженням структури історичного змісту та його якостей. Але виникають питання: чи здатне сучасне суспільство віднайти цю часову єдність, це комплексне відношення між минулим, сучасним і майбутнім, зберегти цей внутрішній зв'язок і етнічну належність, залишаючи «розрив» поколінь і ментальні суперечності поза увагою? Чи здатні ми, використовуючи комунікативну пояснювальну функцію культури, донести світу власну спроможність, значимість і претензійність на майбутнє?

Відповіді на ці запитання слід шукати, апелюючи до феномена історичної пам'яті, яка, оголюючи епістеми минулого, перетворює події з історичного досвіду на механізм формування суспільної свідомості з метою збереження, зміцнення і зрощення культурних цінностей. Лариса Нагорна зазначає, що сутність історичної пам'яті формується й витікає з матерії історичної свідомості, яка є поняттям незрівнянно ширшим як за часовими, так і за просторовими параметрами. Така світоглядна система кристалізує сфокусовану свідомість, тобто — історичну пам'ять (2011). Василь Драпогуз, визначаючи поняття історичної пам'яті, вважає, що це минуле, яке живе в нас, у сьогоденні, й інтенційоване у майбутнє (2022). Відповідно, можна переконливо стверджувати, що історія передбачає і закладає ознаки часової відмінності, феномен, який внаслідок об'єктивного зв'язку поколінь і досвіду стає суб'єктивною величиною (Рюзен, 2010). Історія дефінює себе як опрацювання, осмислення процесів і явищ шляхом їх інтерпретації. У такій матриці варто розрізняти феномен історичної свідомості, яка передбачає символізацію історичних процесів і явищ, а також історичну пам'ять, яка формує традиції та утримує ці ментальні концепти у своїй структурі. Апелюючи до численних методів і підходів у формулюванні й класифікації пам'яті, варто зосередитися на феномені культурної пам'яті як відповідного медіуму цінностей для формування й визначення історичних змістів (Рюзен, 2010). Марина Прокопець зазначає, що смисли в пам'яті культури не лише зберігаються і архівуються, а й активуються, генеруючи нові утворення

(2020). Культурна пам'ять передбачає такий підхід до минулого, у якому інтерпретуються його прогнозовані та контингентні події, визначаючи при цьому їхнє значення для сучасності (Рюзен, 2010).

Отже, культурна пам'ять потребує осучаснення досвіду шляхом його розкодування, осмислення й інтерпретації з використанням відповідного інструментарію, знакових систем і символів. Культурна пам'ять має чітку орієнтирну функцію культури, у структурі якої вона абсолютно відрізняється від історичної свідомості в часовому вимірі, але при цьому перебуває у перманентному нерозривному внутрішньому взаємозв'язку. А враховуючи те, що історія — це об'єктивний процес розвитку людства, який передбачає інтерпретований виклад минулого в культурних орієнтирах рамках теперішнього, ми сьогодні просто зобов'язані, рефлексуючи, віддаючись власній свідомості, переглянути досвід як особистісний, так і колективний. Оскільки такий інтеріоризований внутрішній досвід зберігається у формах індивідуальної та колективної пам'яті і навіть ширше — свідомості (Самойленко, 2023).

Аналізуючи співіснування зв'язків між елементами пізнання, а також формулювання філософських концепцій, видатний французький філософ Мішель Фуко сформував і ввів у науковий обіг поняття «археологія знання», або «архівація досвіду». Вчений зазначив, що епістемі (знання) минулого, досвід зберігаються в нашій пам'яті, але не як індивідуальне особистісне, а як те, що створюється й існує в колективному просторі, набутому людством (Хитрич, 2013). Вирішуючи проблему тотожності об'єкта і суб'єкта, Г. В. Ф. Гегель зазначав, що в основі поступального розвитку свідомості індивідуальна свідомість проходить усі етапи, відомі людству за всю історію його існування. Тобто, відбувається рух індивідуальної свідомості до ототожнення з абсолютним «Я», здійснюється перехід особистісного досвіду до колективного (Кремень, Ільїн, 2005).

Отже, з метою атрибуції мистецької спадщини України, ідентифікації її як феномена, осмислення значимості й місця в сучасних соціокультурних процесах, варто відповісти на такі запитання: Де і в яких формах зберігається досвід? Яким

чином він активується? І врешті, у що конвертується?

Щоб відповісти на них, маємо додати до нашого дискурсу поняття епосу як форми мислення, форми функціонування культури, форми існування людини в культурі (Самойленко, 2023). Епос є основою філософії, демонструючи органічну синкретичність міфології, художньої творчості, людської діяльності, які представлені у нерозривній єдності в часі (Кремень, Ільїн, 2005). Як зазначає О. Самойленко, епос — завжди часова безкінечність, часова безмежність, яка дає змогу накопичувати час, стимулюючи утворення символічних форм у мистецтві (2023). Ансельм Феєрбах використовує у філософії таке поняття, як епос людства, важливим аспектом якого є художня творчість (Кремень, Ільїн, 2005). Епос — це метаповідь, яка дефінює свою ідентичність як етноцентризм, тобто, як принципову відмінність. Яскравим явищем українського епосу є кобзарство, яке виконує функцію збереження та відтворення подій у фольклорній пам'яті. Ігор Юдкін, досліджуючи становлення фольклорної жанрової системи в Україні, зазначає, що український поетичний епос — це не тільки кристалізація нової жанрової системи, а й уособлення паралельного світу фольклору, що своєю ритуальною природою, інтерпретуючи стан речей, формує поняття історичної свідомості (2008).

Основою епосу, епічних форм є «архечас» (Самойленко, 2023). Архе — це початок чого-небудь у просторовому або часовому розумінні (Кремень, Ільїн, 2005), це невизначений час, який сприймається як такий, що перетікає з одного часового виміру в інший — з минулого у майбутнє і з майбутнього в минуле (Самойленко, 2023). У такій часовій протяжності формуються архетипи, універсальні форми думки, які становлять колективне позасвідоме, універсалії культури, сталі константи буття, смислопороджувальні акти в художній культурі (Северинова, 2013).

Як зазначає О. Самойленко, головна мета часу — накопичити досвід в певному ціннісному середовищі, тому епос, епічні форми — це форми зберігання часу, коли час і досвід передаються від одного покоління до наступного. У результаті цього формується артефактне поле культури, тобто те, що належить

усім і одночасно (Самойленко, 2023). Воно стає загальною цінністю культури, належачи до колективної пам'яті, колективної символіки культури, які є спадщиною людства незалежно від нації, громадянства, місця проживання і віросповідання (Самойленко, 2023). Досліджуючи проблему культурної ідентичності, П. Герчанівська апелює до поняття культурного коду — інформації про культуру, що закодована у знаково-символічних формах (2022). Водночас, Якоб Буркгард (*Jacob Christoph Burckhardt*), працюючи над проблемою історії культури, визначав символічні форми мистецтва як естетичну якість, що має культурну специфіку і загальнокультурну універсальність (Рюзен, 2010). Відповідно, коли апелюємо до такого досвіду, то завертаємося, насамперед, до його архівації — тих артефактних форм, тих знакових систем і символів, у яких досвід певної культури кристалізувався, ідентифікувався, набув відображення і представлений нам — його споживачам.

Очевидно, що культурні коди, архетипи, символічні форми — це феномени, в основі яких покладено досвід, коли одне поняття шляхом логічного осмислення й узагальнення переходить в інше, і не лише переходить формально, а й утворює, формуючи нове явище, новий феномен. І не просто формує його, а й стає його невід'ємною частиною, без якої нового утворення, нового явища і феномена вже немає, і воно навіть не мислиться.

Досвід — це все здобуте, усе те, що є внутрішньою психологічною власністю. Отже, досвід розділений, розщеплений між минулим і майбутнім, і це саме те, чим ми володіємо сьогодні. Досвід — це теперішній час, це позиція дії (Самойленко, 2023). Досвід — це школа, колективний розум, субстанційний фермент соціальних, історичних, мистецьких перетворень, це творча лабораторія, яка є інструментом оновлення творчості. Досвід — це феномен, закріплений за конкретними персоналіями, це персоніфікований досвід, який у процесі інтеріоризації, присвоєнні цінностей стає символом національної культури, виокремлюючи її ідентичність. Розглядаючи питання націєтворчих і культуротворчих процесів в Україні, М. Абдрахманова зазначає, що досвід накопичує, зберігає і передає інформаційні потоки, забезпечуючи при цьому

чуттєво-емоційний і раціонально-інтелектуальний розвиток народу (2018). Відповідно, формування нації, народу — це результат логічних і системних процесів становлення національної культури, історичної пам'яті та свідомості. Складні процеси конструювання національної культури та її ідентичності віддзеркалюють міжпоколіннєвий зв'язок культурного орієнтування, яке, як свідчить практика, перебуває у своєму застиглому очікуванні й часовому утримуванні. Понад триста років української історії підтверджує надскладні зусилля, у яких закладено перспективу очікуваних результатів — інноваційний шанс оновлення, здатність завдяки принциповій відмінності ідентифікувати себе як український народ, самобутню націю. Ідентифікувати себе, насамперед, шляхом тлумачення дійсності здобутками матеріальної та духовної спадщини, оберігаючи її та повертаючи з лона колонізації та привласнення. Саме такими кроками посилюється феномен української ідентичності, стимулюючи до утвердження сутнісних ознак етносу, нації, народу.

Сьогодні активно впроваджується державна програма з охорони культурної спадщини України. Органи державної влади визначають завдання: забезпечити виявлення, охорону, збереження, популяризацію та передання майбутнім поколінням культурної і природної спадщини. У закладах освіти всіх рівнів оновлюються навчальні програми з посиленням уваги до проблеми національного усвідомлення та ідентичності, проводяться круглі столи, конференції, акції (Всесвітня спадщина ЮНЕСКО, 2025; Про охорону культурної спадщини, 2002–2024). Переосмисливши національну належність, активно відроджується вітчизняна оперна й театральна культура, змінюється репертуарна політика, оновлюється підхід до української спадщини як феномена. Чого варті хоча б такі приклади: вистава «Дзяди» у постановці Маї Клечевської за поемою Адама Міцкевича, вистава «Сірі бджоли» за романом Андрія Куркова у постановці Віталія Малахова, гімн-реквієм «Місто Марії» композитора Золтана Алмаші, «Україна — назавжди» Володимира Рунчака, «Симфонія незламності» Олега Безбородька, «Псалми війни» Євгена Станковича у режисерському рішенні Василя Вовкуна. Гасло «Культура як

інструмент боротьби» ознаменувало тисячі концертів у всьому світі, об'єднуючи людство навколо проблеми війни в Україні. Боротьба з насиллям об'єднала народи, держави, культури і континенти.

Це стало основою світогляду сучасних українців, кристалізуючи його спрямованість, визначеність і ментальну якість. Сьогодні орієнтир вільної і незламної держави, нації, народу вже став історично сформованою вимогою кожного з нас і потребує невідкладної реалізації. Варто розуміти, що суб'єктність — це категорія і властивість, об'єктивно сформована і задана наперед, яка досягається винятково усвідомленою практикою генерування історичного змісту. Історичний зміст завжди існує і не залежить від того, сприймаємо ми його чи ні, та все ж, зміст потрібно формувати, продукувати і закріплювати у відповідних часових та ментальних координатах. І коли порушується питання національної ідеї, свободи, самобутності, варто розуміти, що ці поняття формуються на основі попередньо заданих історичних змістів, до яких вони мають апелювати, оскільки, як зазначає Й. Рюзен, зміст — це зв'язок наявності і формування (2010). І сьогодні всі українці, об'єднані єдиною ідеєю національного усвідомлення, мають пройти складні етапи ментального оновлення, зміцнення та відродження.

Висновки.

1. Культурна й історична пам'ять — це категорії, які формують об'єктивність і неупередженість до того, що видається історією, сприймається як історія і допускається як історія. У складному, наповненому різними змістами і смислами сьогоденні проблема пам'яті постає особливо гостро, змушуючи кожного з нас осучаснювати досвід шляхом його інтерпретації. Таке осучаснення потребує стійкості, системності й послідовності у прийнятті рішень і проектуванні майбутнього з його можливостями, перспективами й очікуваними результатами.

2. Завдяки пам'яті, як механізму легітимізації процесів, явищ і феноменів сучасній українській культурі потрібно вкотре пройти шлях свого переродження, катарсису і за допомогою запропонованого сьогоденням механізму оновлення

змінити власну феноменальну форму, повертаючись у лоно національного усвідомлення й ідентифікації. Очевидно, що на початку війни суспільство потребувало чітких орієнтирів руху і вибору. Та вже сьогодні така потреба зникла і такий стан речей є очевидним. Ніщо так не мотивує і не змушує приймати рішення, як безвихідь і відчуття знищення — знищення фізичного, ментального, духовного. І саме в такому стані й формується суб'єктність нації й кожного з нас. Суб'єктність як усвідомлення дійсності, як розуміння і відчуття небезпеки, як можливості змін і переходу в нову якість — ментальну, фізичну, культурну, історичну.

3. Сьогодні ми, українці, повинні закарбувати в культурній пам'яті й свідомості те, що історичний зміст — це не тільки його сприйняття, формування, відтворення, а й чітка орієнтирна функція, яку маємо розпізнавати, осмислювати і не можемо втратити,

Перспективи подальших розвідок... Проблема історичної пам'яті, національної ідентичності, ментальної самобутності й суб'єктності є пріоритетом держав, націй, етносів, народів та окремих особистостей. Вона активно транслюється в науковому середовищі, щоб пояснити достеменність процесів і явищ, які сформували історію України з усіма її тлумаченнями та переконаннями. Питання культурної належності потребує повного переформатування історичного змісту, оскільки культурна розмитість сьогодні не лише активно заповнює мистецький простір, а й стає базовою основою освітніх програм, продукуючи, таким чином, викривлені та свідомо запрограмовані світоглядні моделі. Тема історичної й ментальної ідентифікації — універсальна за своєю природою і не має обмежень у застосуванні наукового інструментарію, методів дослідження. Це досвід, який сьогодні тисне на кожного українця, це метаоповідь, яка виконує легітимаційну функцію в розкритті сутності процесів і явищ, це також перспектива майбутнього України, держави і нації.

Список використаної літератури і джерел

1. Абдрахманова, М. Ж., 2018. *Націєтворчі та культуротворчі чинники української культури кінця XIX — початку XX століття в контексті модерного історико-філософського дискурсу*. Дис. канд. філософ. наук. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова.
2. Бровко, М. М., 2019. *Культуротворчі виміри людини в сучасному універсумі*. Київ: Ліра-К.

3. Вербицька, П. В., 2018. Культурна пам'ять як чинник конструювання ідентичності в умовах трансформації українського суспільства. *Historical and cultural studies*, 5(1), сс.15–22.
4. Всесвітня спадщина ЮНЕСКО, 2025, [online]. Режим доступу: <<https://mcip.gov.ua/kulturna-spadshchyna/nerukhoma-kulturna-spadshchyna/>> [дата звернення: 10.05.2025].
5. Герчанівська, П. Е., 2022. Історико-культурна ідентичність: культурологічний аспект. Історична пам'ять: на перехресті культур і традицій. У кн.: М. Бровко, ред. *Культура в контексті практичних форм буття людини*: колективна монографія. Ніжин: Лисенко М. М., сс.86–102.
6. Грицак, Я. Й., 2022. *Подолати минуле: глобальна історія України*. Київ: Портал.
7. Драпогуз, В. П., 2022. Історична пам'ять: на перехресті культур і традицій. У кн.: М. Бровко, ред., *Культура в контексті практичних форм буття людини*: колективна монографія. Ніжин: Лисенко М. М., сс.126–142.
8. Кононенко, П. П., 2005. *Українознавство: підручник*. Київ.
9. Копієвська, О. Р., 2014. *Трансформаційні процеси в культурі сучасної України*. Київ: НАККіМ.
10. Кремень, В. Г. та Ільїн, В. В., 2005. *Філософія: мислителі, ідеї, концепції*. Київ: Книга.
11. Левкулич, В. В., 2018. *Справедливість як імператив соціокультурної дійсності*. Дис. д-ра філософ. наук. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова.
12. Нагорна, Л. П., 2011. Історична свідомість у регіональному вимірі: українські реалії. *Регіональна Історія України*, сс.61–74.
13. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 8 червня 2000 року № 1805-III, [online]. Режим доступу: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>> [дата звернення: 07.05.2025].
14. Прокопець, М. С., 2020. Порівняльний аналіз понять «культурної» та «історичної» пам'яті. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні науки, т. 31(70), № 4(2), сс.170–172. <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.4-2/30>
15. Рюзен, Й., 2010. *Нові шляхи історичного мислення*. Переклад з німецької В. М. Кам'янця. Львів: Літопис.
16. Самойленко, О. І., 2023. Лекція на тему «Мистецтвознавчі діалоги із часом». *Youtube*, [online]. Режим доступу: <<https://www.youtube.com/watch?v=XmOEGscaZh0&t=20s>> [дата звернення: 08.05.2025].
17. Северинова, М. Ю., 2013. *Архетипи в культурі у проекції на творчість сучасних українських композиторів*. Київ: НАККіМ.
18. Таланчук, П. М., 2024. *Національно-державницький світогляд громадян — вирішальна складова будівництва успішної України (публіцистичні роздуми над проблемами українського життя)*. Київ: Університет «Україна».
19. Хитрич, А., 2013. Мішель Фуко. Археологія знання. Стислий аналіз першоджерела. *Cultura Libera*, [online]. Режим доступу: <https://anculture.blogspot.com/2013/04/blog-post_2617.html> [дата звернення: 10.05.2025].
20. Юдкін, І. М., 2008. *Формування визначників української культури: культурологічні студії*. Київ: Інститут культурології Національної академії мистецтв України.

References

1. Abdrakhmanova, M. Zh., 2018. *Nation-forming and culture-forming factors of Ukrainian culture of the late 19th — early 20th centuries in the context of modern historical and philosophical discourse*. Ph.D. of Philosophy. Thesis. National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov.
2. Brovko, M. M., 2019. *Kulturotvorchy vymiry liudyny v suchasnomu universumi* [Cultural dimensions of man in the modern universe]. Kyiv: Lira-K.

3. Verbytska, P. V., 2018. Kulturna pamiat yak chynnyk konstruiuvannia identychnosti v umovakh transformatsii ukrainskoho suspilstva [Cultural memory as a factor in constructing identity in the context of the transformation of Ukrainian society]. *Historical and cultural studies*, 5(1), pp.15–22.
4. UNESCO World Heritage Site, 2025, [online]. Available at: <<https://mcip.gov.ua/kulturna-spadshchyna/nerukhoma-kulturna-spadshchyna/>> [accessed: 10 May 2025].
5. Herchanivska, P. E., 2022. Istoryko-kulturna identychnist: kulturolohichni aspekt. Istorychna pamiat: na perekhresti kultur i tradytsii. In: M. Brovko, ed., *Kultura v konteksti praktychnykh form buttia liudyny: kolektyvna monohrafiia* [Culture in the context of practical forms of human existence: a collective monograph]. Nizhyn: Lysenko M. M., pp.86–102.
6. Hrytsak, Ya. Y., 2022. *Podolaty mynule: hlobalna istoriia Ukrainy* [Overcoming the past: a global history of Ukraine]. Kyiv: Portal.
7. Drapohuz, V. P., 2022. Istorychna pam'iat: na perekhresti kultur i tradytsii. In: M. Brovko, ed., *Kultura v konteksti praktychnykh form buttia liudyny: kolektyvna monohrafiia* [Culture in the context of practical forms of human existence: a collective monograph]. Nizhyn: Lysenko M. M., pp.126–142.
8. Kononenko, P. P., 2005. *Ukrainoznavstvo: pidruchnyk* [Ukrainian studies: a textbook]. Kyiv.
9. Kopiiivska, O. R., 2014. *Transformatsiini protsesy v kulturi suchasnoi Ukrainy* [Transformational processes in the culture of modern Ukraine]. Kyiv: NAKKKiM.
10. Kremen, V. H. and Ilin, V. V., 2005. *Filosofii: myslyteli, idei, kontseptsii* [Philosophy: thinkers, ideas, concepts]. Kyiv: Knyha.
11. Levkulych, V. V., 2018. *Justice as an imperative of socio-cultural reality*. Doctor of Philosophy. Thesis. National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov.
12. Nahorna, L. P., 2011. Istorychna svidomist u rehionalnomu vymiri: ukrainski realii [Historical consciousness in the regional dimension: Ukrainian realities]. *Rehionalna Istoriia Ukrainy*, pp.61–74.
13. On Protection of Cultural Heritage: Law of Ukraine dated June 8, 2000. No. 1805-III, [online]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/1805-14/ed20000608?lang=uk>> [accessed: 07 May 2025].
14. Prokopets, M. S., 2020. A comparative analysis of the concepts of "cultural" and "historical" memory [Porivnialnyi analiz poniat "kulturnoi" ta "istorychnoi" pamiaty]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Filolohiia. Sotsialni nauky*, vol. 31(70), No. 4(2), pp.170–172. <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.4-2/30>
15. Riuzen, Y., 2010. *Novi shliakhy istorychnoho myslennia* [New ways of historical thinking]. Translated from German by V. M. Kamianets. Lviv: Litopys.
16. Samoilenko, O. I., 2023. Lecture on the topic "Artistic dialogues with time". *Youtube*, [online]. Available at: <<https://www.youtube.com/watch?v=XmOEGscaZh0&t=20s>> [accessed: 08 May 2025].
17. Severynova, M. Yu., 2013. *Arkhetypy v kulturi u proektsii na tvorchist suchasnykh ukrainskykh kompozytoriv* [Archetypes in culture in the projection on the work of modern Ukrainian composers]. Kyiv: NAKKKiM.
18. Talanchuk, P. M., 2024. *Natsionalno-derzhavnyi svitohliad hromadian — vyrishalna skladova budivnytstva uspishnoi Ukrainy (publitsystychni rozdumy nad problemy ukrainskoho zhyttia)* [The national-state worldview of citizens is a crucial component of building a successful Ukraine (publicistic reflections on the problems of Ukrainian life)]. Kyiv: Universytet "Ukraina".
19. Khytrych, A., 2013. Michel Foucault. The archaeology of knowledge. A concise analysis of the primary source. *Cultura libera*, [online]. Available at: <https://anculture.blogspot.com/2013/04/blog-post_2617.html> [accessed: 10 May 2025].
20. Yudkin, I. M., 2008. *Formuvannia vyznachnykiv ukrainskoi kultury: kulturolohichni studii* [Formation of determinants of Ukrainian culture: culturological studies]. Kyiv: Instytut kulturolohii Natsionalnoi akademii mystetstv Ukrainy.

VIKTOR BONDARCHUK

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2796-6676>

Doctor of Art Criticism, Professor, Vice-rector for Academic Work
at Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
(Kyiv, Ukraine)
art2603@ukr.net

Cultural and Historical Memory in the Understanding of the Phenomenon of Ukrainian Identity

The article examines the issue of cultural and historical memory in the conceptualization of Ukrainian identity. It outlines the national historical trajectory and artistic achievements, emphasizing their aesthetic and “cognitive” nature as effective instruments for legitimizing social processes and phenomena of objective reality. The essence of historical memory is defined, highlighting its complexity, multidimensionality, and universality within the spheres of culture, artistic practices, and aesthetic heritage. The study emphasizes the urgent need to fill the gaps formed in the past of Ukrainian culture by ensuring their proper interpretation. The research raises the issue of overcoming the consequences of the negative and traumatic experiences of Ukrainians as a nation that, for a long time, suffered the destruction of its subjectivity, the loss of statehood, the restriction of rights and freedoms, and encroachments on independence and territorial integrity. Subjectivity is examined as both a category and a property — objectively shaped, predetermined, and achievable only through the conscious practice of generating historical meaning. It is noted that under the extreme conditions of war — when there is a threat of total physical, mental, and spiritual annihilation — the subjectivity of the nation as a whole, and of each citizen individually, is being formed. The paper stresses the necessity of continuous reinterpretation of the phenomena of the sociocultural space, accompanied by the disclosure of their semantic essence. The author substantiates that Ukrainians, united by the idea of national consciousness, must create the foundation for national consolidation and mutual understanding, and that the crystallization of the nation occurs primarily through the freedoms ensured by democracy. The study assesses the phenomena of experience, historical and cultural consciousness, and memory, and elucidates the fundamental principles of forming historical meaning, enabling an objective evaluation of reality and interpretation of historical processes. It is demonstrated that historical meaning represents the experience of the past, predominantly embodied in subjectivity. Therefore, through scientific cognition and the application of neutral, unbiased principles, the isolation of subjectivity should occur with a preference for objectivity and impartiality.

Keywords: experience, historical memory, cultural memory, statehood, mentality, identity.

*Стаття надійшла до редакції 11.05.2025 р.
Отримано після доопрацювання 29.06.2025 р.
Прийнято до друку 15.09.2025 р.*